

Lokalt kom ingen til at »skumme fløde« på Kolindsund

Tanken har sikkert været tænkt tidligere, men det første kendte initiativ til tørlægning af det lavvandede Kolindsund på Djursland går tilbage til 1842, hvor en kreds af lokale beboere henvendte sig til Kong Christian 8. gennem Randers Amt med en anmodning om økonomisk hjælp. De ville gerne have støtte til en undersøgelse af, om der skulle være mulighed for at »få vandet udgravet«.

Men kongen sagde nej.

I 1851 beklagede præsten i Kolind sig på vegne af bønderne over oversvømmelser på grund af vandstanden i søen, og fra da af blev Kolindsund gentagne gange bragt op på den politiske dagsorden.

En kreds af folketingsmænd, overvejende jyske gårdejere og fæstebønder, stillede forslag om, at staten skulle bevilge 400 rigsdaler til en undersøgelse af forholdene omkring Kolindsund. Ordføreren for de jyske bønders interesser i folketinget, Gert Winther, fremhævede den lokale befolknings interesse i sagen. Resultatet blev, at der på finansloven 1855-56 afsattes 400 rigsdaler til en undersøgelse.

Vi skal dog helt frem til sommeren 1869, før der kommer egentlig gang i sagen. Ifølge Grenaa Avis afholdtes 12. juni 1869 et møde i byen, hvor indbudte lodsejere blev præsenteret for de nyeste udtørningsplaner.

Mødet var ikke offentligt, og avisen måtte derfor konstatere, at man synes, »at gå frem med en vis hemmelighedsfuldhed«.

Den bemærkning fremprovokerede et læserindlæg fra gårdejer C. Christensen på Enslevgård, der åbenbart var en af initiativtagerne. Heraf fremgik det, at Christensen mente, det ville være en smal sag at udtørre det meste af sundet, og at arbejdet ville være særdeles lønsomt:

»Bunden er med undtagelse af c. 100 alen langs med søkanten af meget frugt-

Den københavnske entreprenør J.V. Unmack havde som den første entreprisen på at tømme Kolindsund, men han måtte opgive i 1875. Foto: privateje.

bar beskaffenhed, nemlig meget kalkholdig mudder, endog frugtbarere end i de fleste hidtil udtørrede indsøer. Planens udførelse er ikke forbunden med særlige vanskeligheder, og bekostningerne anslås til i det højeste 400.000 rdl., hvori er indbefattede udgifter til skadeserstaninger.

I planen er indbefattet at tilvejebringe en pramforbindelse med den vestlige del af det til Grenaa knyttede opland og med de på tørvejord rige distrikter, der er beliggende c. 3½ mil vest for denne købstad. Den ovennævnte kapital agtes tilvejebragt ved aktier, så at aktieselskabet bliver ejer af den største del af det indvundne areal, medens en mindre del skal overlades de til søen grænsende lodsejere som erstatning for deres ejendomsret til samme«.

Ingen fløde til de lokale

Projektet var imidlertid ikke gårdejer Christensens initiativ. Det var planlagt af fire viborgensere med vandbygningsdirektør E.R. Grove som hovedmanden. Grove var også aktiv i udtørningsprojektet for den 750 hektar store Tastum Sø ved Skive, der gennemførtes i årene 1869-72.

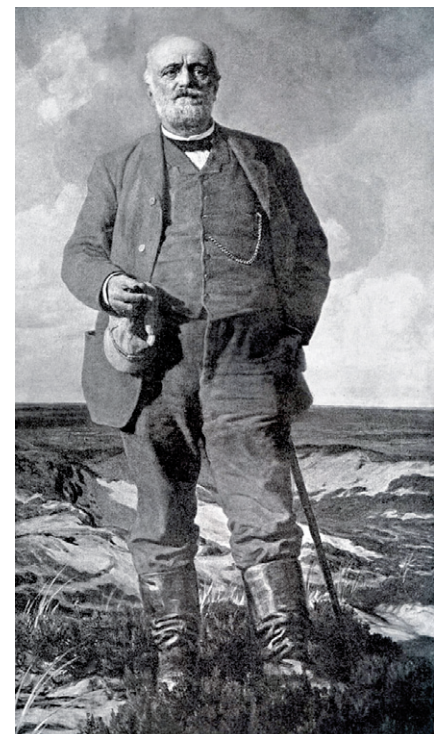
Viborg-trojkaen kom dog ikke selv til at høste frugterne af forarbejdet til Kolindsund-projektet.

Da udtørringen endelig kunne gå i gang i 1872, havde aktieselskabets bestyrelsesmedlemmer alle hjemme i København, så her var ingen jysk, endsige lokal forankring. Det var et typisk spekulant-projekt med penge-mænd udefra, der ville have fingrene i de 2500 hektar sundjord.

Projektet blev kritiseret voldsomt i Jyllands-Posten – og af selveste Dalgas.

Datidens store tørlægningsprojekter, som betød radikale ændringer af det danske landskab, vakte voldsom debat, og udtørringen af landets største ferskvandssø var ingen undtagelse; læs blot hvad Jyllands-Posten skrev 26. april 1872, seks uger efter stiftelsen af »Actieselskabet Kolindsund« med hjemsted i København:

Hedeselskabet direktør, E.M. Dalgas, blev hyret som konsulent, da det første udtørningsforsøg slog fejl. Dalgas kritiserede projektet sønder og sammen. Foto: Hedeselskabet.

Kolindsund

Lavvandet kæmpesø på Djursland mellem Grenaa og Kolind, tørlagt i årene 1872-80. Søen var Danmarks næststørste med 2500 hektar vandflade, kun overgået af Arresø i Nordsjælland.

I stenalderen var Kolindsund en del af et sund mellem Grenaa og Randers fjord via den nuværende Grund fjord, men landhævning og tilsanding ude ved Kattegat afsnørede den ca. to meter dybe sø.

Det store drænedes vådområde ligger i en snoet dal, og det er 17 kilometer langt og 1-2 kilometer bredt, omgivet af op til 35 meter høje skrænter.

Et aktieselskab påbegyndte tørlægningen i 1872, men kun under store økonomiske og tekniske vanskeligheder blev kanaler og veje færdige i 1880.

I 1933 måtte staten træde til med en omfattende økonomisk hjælpepakke for at opretholde udpumpningen af vand.

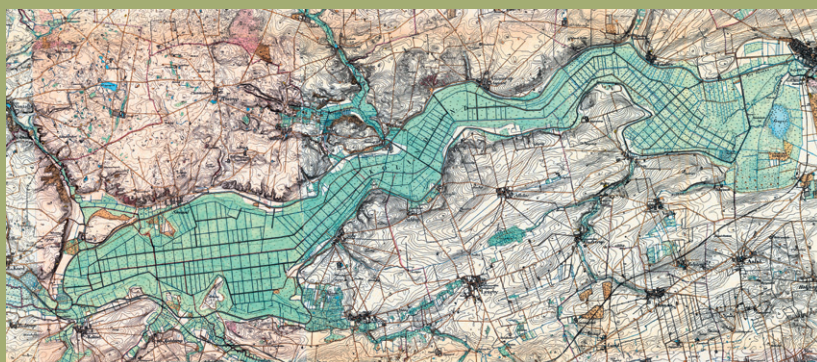
To pumpestationer fra 1937-38 tørholder det indvundne, flade areal, der er omgivet af en landkanal. Markerne er sunket til 3,30 meter under havets overflade, hvilket vanskeliggør dræningen i stigende grad.

Kolindsund dækker i alt 2500 ha inden for landkanalerne. Heraf ligger 1534 hektar i Norddjurs kommune, mens de resterende 966 hektar ligger i Syddjurs kommune.

Kortene er fra 1787, 1877 og 1984.

Norddjurs og Syddjurs kommuner.

Koordinater: 6250340, 607805.

»[...] at det kun er med den største mistro, at vi opfatter tørlægningen af disse søer som absolut nyttige for landet i sin helhed. De personer, som foretage saadanne udtørninger og skummer fløde ved at sætte sagen i gang har naturligvis udelukkende fordel af en vellykket udtørring; men det er et meget stort spørgsmål om søens opland – har gavn eller skade af udtørringen.«

Der var flere gode grunde til avisens udtalte skepsis.

Selve projektet bar præg af fejlregninger og manglende ingeniørviden, og som arbejdet udviklede sig, skulle der gå årtier, før der dryppede bare den mindste smule »fløde« på de lokale. Heller ikke aktionærerne kom nogensinde til at spinde guld på deres investeringerne. Der skulle gå 40 år, før A/S Kolindsund for første gang kunne udbetale et beskedent afkast.

Store muskler

Den store begivenhed under arbejdet var selve tømningen af søen i sommeren 1874.

Pumperne blev sat i gang 3. maj, og ved den lejlighed blev der skålet for tømmermester og entreprenør J.V. Unmack (1829-1903) fra København, der havde fået hele anlægsarbejdet i entreprise. Han fik megen ros for det hidtil udførte arbejde, men ingen kunne vide, at projektet allerede var kørt af sporet. To år senere blev Unmack sat fra bestillingen.

Tømmermesteren var en datidens meget aktive landvindingsentreprenører. Han deltog bl.a. i tørlægningen af Tastum Sø ved Skive i 1869-72, og allerede fra 1868 havde han været med i det store Saltbækvig-projekt for 2700 hektar, og han investerede en betydelig formue i den vestsjællandske ejendom, samtidig med at han tilbød at fuldføre tørlægningen inden december 1875. Det lykkedes ikke, og i 1877 måtte Unmack erklære sig konkurs.

Tømningen af Kolindsund var også godt stof i medierne, og 6. september 1874 kunne datidens mest eksklusive nyhedsmedie, »Illustreret Tidende«, offentliggøre en grundig reportage fra sundet. Projektet blev omtalt som det »smukkeste og største Udtørnings-Ar-

Sundbønderne organiserede en indsamling til en gave til folketingsmand Pinstруп og frue, som tak for hans aktive hjælp til deres nidkære kamp mod landarbejdernes organisationsret. Det blev til et sølvbæger til 900 kr. (28.000 kr. i 2010-værdi) og et smykkeskrin til 100 kr. (3200 kr. i 2010-værdi) til fru. Tegning: fra Kolindsund-bogen 1980.

beide i Danmark», og reportagens faktuelle oplysninger giver et godt billede af den enorme pumpekraft, der måtte mobiliseres for at få tømt indsøen.

»I en rummelig hal, der gør et storartet indtryk, anbragtes to af Burmeister & Wains eleganteste landmaskiner med en effektiv hestekraft af 150 heste, som driver to snegle af 6 1/2 fods diameter, altså et gennemsnit, der overstiger 'garderhøjde'. Disse snegle bortskaffer omtrent 1500 tønder vand i minuttet, hvilket svarer til den vandmasse, som 200 mennesker kunne udøse, når hver mand tømte en spand vand af søen i hvert sekund.

Den vejrmølle, som er opført på terrænet, er en af de i Holland så meget anvendte 'vindvandmøller'. Også den har sin vandsnegl, dog kun af 5 fods diameter, og er beregnet på med god vind at kunne bortføre indtil 500 tønder vand i minuttet. Men ikke nok hermed: fem lokomobiler, som har været benyttet til at bortskaffe grundvandet under kanalgravningen, har indtil for få dage siden måtte holde for under den almindelige udpumpning, og de har vist sig i stand til at bortføre 900 tønder vand i minuttet.»

Sundets bund lå indtil to meter under havoverfladen, og derfor var det nødvendigt med de dyre pumpestationer og permanente udgifter til pumpning. Jordarbejdet var blevet påbegyndt i 1872, og man regnede med at fuldføre projektet i løbet af to år. Imidlertid viste der sig så mange vanskeligheder, at først syv år senere kunne afvandingen erklæres tilendebragt.

Problemet var, at lige meget hvor

kraftigt man pumpede med alle de store maskiner, blev der ved med at sive vand ind.

I oktober 1875 hidkaldte aktieselskabet kaptajn E.M. Dalgas som konsulent. Han måtte da om nogen kunne påpege, hvad der var gået galt.

Stifteren af Det Danske Hedeselskab opholdt sig en uges tid i området, hvorefter han gav projektet en sønderlemmende skriftlig kritik. Han opfordrede direkte til at opgive sagen, hvis ikke man var indstillet på at bygge endnu flere dyre pumpestationer.

Ringe ingeniørmæssigt forarbejde var årsag til en katastrofal regnefejl. Efter arealets nedbørsmængde havde man beregnet, at der årligt skulle bortpumpes 10 mio. kubikmeter vand, men der sivede så store mængder vand ind gennem digerne mod den 46 kilometer lange udgravede landkanal, at der måtte pumpes fem gange så meget vand ud. Ikke 10, men 47 mio. kubikmeter vand skulle pumpes ud årligt, men det var der slet ikke bygget pumpekapacitet til.

Entreprenør Unmack blev sat fra bestillingen i 1876, og aktieselskabet overtog selv det videre arbejde. Man vedtog at opføre endnu en pumpestation, den såkaldte »Østre Maskine«, i efteråret 1876, og dernæst gik man i gang med at udvide den sydlige kanal.

Alt dette kostede rigtig mange pen-

Helt frem til 1938, hvor de nye pumpehuse blev opført som her i Enslev, fungerede de gamle hollandske vindpumpemøller stadig. Foto: H.M. Markersen.

ge, og i sommeren 1877 var selskabet på vej ind i alvorlige økonomiske vanskeligheder. Man var tvunget til at udstede nye aktier for 250.000 kr. (15 mio. kr. i 2010-værdi) for at kunne indfri de lån, der var optaget ud over selve aktiekapitalen.

Tiggergang i Rigsdagen

I resten af 1800-tallet hutlede aktieselskabet sig gennem tilværelsen. Vanskelighederne var ikke blevet mindre, da den gyldne kornsalgperiode brat

Ganske vist blev der givet tilskud og lån efter beskæftigelsesloven om grundforbedring, men det hindrede dog ikke, at denne i datiden meget moderne gravemaskine blev taget i brug i 1939 ved udgravningen af kanalen ved Fannerup. Foto: H.M. Markersen.

ophørte i 1880, hvorefter landbruget skulle gennem en krævende omstilling, før der atter begyndte at være penge mellem bønder.

Vi skal helt frem til regnskabsåret 1911-12, før A/S Kolindsund giver et nævneværdigt driftsoverskud på godt 100.000 kr. (5,9 mio. kr. i 2010-priser), men kun til ejerne af pantobligationer. De almindelige aktionærer fik ikke en øre, selvom der var gået 40 år siden den første aktietegning.

Men så kom krigen.

Årene under Første Verdenskrig skæppede godt i kassen til dansk landbrug, der tjente stort på at levere fødevarer til de krigsførende parter. Aktieselskabet Kolindsund A/S fik sin del af kagen, men det varede kun kort, før nye lavkonjunkturer truede. Nu havde aktionærerne fået nok.

I 1921 opløstes aktieselskabet efter at have bortsolgt de fleste af gårdene i sundet. Investorerne ville redde deres penge ud, mens projektet stadig var noget værd. Køberne var private bøn-

der, der samlede sig i et lodsejerlag, der fremover skulle stå for driften – og betalingen – for de fælles anlæg med pumper og kanaler. Den konstruktion skabte dog sine egne problemer.

Snart rumlede utilfredsheden i lodsejerlaget. Der var ikke taget højde for, at nogle jorder var begyndt at sætte sig mere end andre, når der skulle indbetales til driften af pumperne. Administrativt magtede laget heller ikke opgaven særligt godt. Man arbejdede f.eks. ikke med en henlæggelsesfond, men opkrævede kun lige netop bidrag nok til at klare dagen og vejen. Det betød, at pumper og kanaler fik lov at forfalde, uden at der blev opsamlet midler til en fornyelse. Anlæggene var stadig de samme, som havde tømt søen 57 år tidligere.

Efterhånden havde den gamle søbund også sat sig så meget, at afvandingen af de laveste arealer fungerede dårligt. Lodsejerne var netop gået i gang med at forberede en gennemgribende renovering af pumper og ka-

naler, da den verdensomspændende økonomiske depression efter »krakket på Wall Street« lagde den globale økonomi i ruiner.

Kolindsund blev også ramt, og i 1932 meldte de første tvangsauktioner sig blandt sundbønderne. I marts 1933 måtte bestyrelsen gå tiggergang til regeringen for at få økonomisk hjælp til at overleve. Det fik den, men ikke uden først at måtte sluge en kæmpekamel. Prisen for krisehjælpen var, at sundbønderne i Kolindsund ejerlag indgik overenskomst om løn- og arbejdsforhold med Landarbejderforbundet i Danmark.

Gennem mere end 10 år havde ejerlaget hårdnakket afvist enhver tale om ordnede forhold for de landarbejdere, man beskæftigede i stort antal. Sagen drejede sig om lønforhold, men den havde også et principielt indhold, der æggede til politisk konfrontation. Dybest set handlede konflikten om landarbejdernes ret til at organisere sig, og sundbøndernes ret som arbejdsgivere

Pumpestationen i Fannerup var et typisk eksempel på den særlige stilart, som Rødby-ingeniøren H.M. Markersen yndede at tegne sine pumpehuse i. Det flade tag og de høje vinduer – og meget gerne med tagrender og nedløbsrør i kobber – var karakteristiske stilelementer i en klassisk Markersen-bygning. Billedet er fra 1951. Foto: H.M. Markersen.

til at boykotte fagforeningerne.

Det kom til både strejker og lock-out, og det var oplagt for socialdemokratiet at gå ind på landarbejdernes side, mens venstre i liberalismens navn stod stejlt på den frie bondestands interesser. Da landarbejdernes forbund etablerede en effektiv blokade af sundbøndernes gårde, så de hverken kunne modtage eller afsende varer, gik der landspolitik i sagen. Fra folketingets talerstol tordnede sundbøndernes politiske venner mod landarbejdernes kampmetoder.

Sundbøndernes modtræk var at rejse et erstatningskrav i forbindelse med de tab, blokaden havde medført, og det lykkedes i juni 1926 at få dømt fagforbundene til at betale en betydelig erstatning for ulovlig blokade. Højesteret afgjorde, at den samlede erstatning til landmændene skulle være 130.000 kr. (4,0 mio. kr. i 2010-priser). De implicerede fagforbund fik 15 dage til at skaffe pengene.

Venstre-folkene var yderst tilfredse med dommen, mens socialdemokraterne kaldet det en »klassedom«, der var afsagt. Da sundbønderne syv år senere måtte gå tiggergang til den socialdemokratiske regering og bede om økonomisk hjælp, fik de den, men ikke uden at bøje nakken og indgå den overenskomst, man hidtil havde nægtet landarbejderne.

Kanslergade-forliget redder sundbønderne

Problemerne i Kolindsund var ikke enestående og ej heller forårsaget af den verdensomspændende økonomiske depression.

I løbet af de seneste 200 år var Danmarks søareal blevet mere end halveret for at tilfredsstille landbrugets hunger efter mere jord, og det var især de store lavvandede søer, der måtte holde for, f.eks. mistede Jylland sine to største søer, Kolindsund og Filsø. Gang på gang viste det sig imidlertid, at disse storslåede projekter var baseret på fejlagtige forudsætninger og ringe ingeniørmæssig projektering, så staten måtte træde til med betydelig økonomisk støtte for at hjælpe entre-

De kraftige pumper, der blev installeret i 1930'erne (tv.) i Enslev Pumpestation, fungerer stadig, omend de er noget tærede i dag (th.). Foto: H.M. Markersen (tv.) og forfatteren (th.).

prenørerne ud af den selvskabte pine.

Ifølge »Ugeskrift for Landmænd« udgjorde Kolindsund et karakteristisk eksempel på »et mindre lyst foretagende indenfor dansk landbrug«:

I marts 1933 meddelte sundbønderne landbrugsministeriet, at man »mente sig ude af stand til mere at skaffe midler til pumpningen, som er nødvendig for at holde sundet fri for oversvømmelse«. Og bønderne mente det. De standsede simpelthen pumperne 11. marts 1933, og hurtigt steg vandet op over den laveste del af sundet.

Aktionen virkede.

Samme dag bevilgede landbrugsministeriet 40.000 kr. (1,4 mio. kr. i 2010-værdi) som akut nødhjælp, og der blev nedsat et udvalg vedrørende forholdene i Kolindsund.

Blot syv måneder senere afgav udvalget sin betænkning, der anbefalede yderligere lån og økonomiske garantier til renovering af anlæggene.

Det politiske Kanslergade-forlig mellem Venstre og den socialdemokratiske statsminister Th. Stauning i januar 1933 reddede sundbønderne. Regeringen havde fået flertal for sin socialreform ved at love Venstre en kæmpe hjælpepakke til landbruget, og i den indgik bl.a. en blankocheck

med milliontilskud til »grundforbedring«. Bønderne bag Kolindsund Lodsejerlag var blandt de allerførste, der fik del i statsstøtten.

Den omfattende redningsplan fik form af et regulært lovforslag om Kolindsund, som straks blev vedtaget. Planen bestod bl.a. af følgende: vedligeholdelsen af de vigtigste veje skulle

Styringen af de kraftige pumper i Enslev Pumpestation og det tilhørende måleprogram er stadig baseret på gammeldags mekanisk teknologi.

Efter rådgivning fra Hedeselskabet byggede man i 1988 endnu en pumpestation i den centrale af Kolindsund. Den skulle genskabe dræningen på de lavest liggende arealer, hvor der forekom hyppige oversvømmelser. Pumpestationen ligger der stadig og pumper, men den løste ikke problemerne.

overtages af det offentlige, ejendoms-skyldvurderingen nedsættes, pumpe-anlæggene fornys helt eller delvis, hovedafvandingskanalen uddybes, grundvandsstanden sænkes, og diger og landkanaler udbedres.

Den generelle holdning var den, at det måtte være en samfundsopgave at sikre det en gang indvundne land, så hele redningsaktionen blev finansieret af statskassen med et billigt lån på 450.000 kr. (16 mio. kr. i 2010-værdi). Det kunne lade sig gøre ved at trække på den netop vedtagne lov om statsstøtte til grundforbedring, som havde været en del af venstres pris for at gå med til Kanslergade-forliget.

Ifølge »Ugeskrift for Landmænd« fra 1934 vakte sagen behørig opsigt, men tidsskriftets redaktion var ikke imponeret. I omtalen hed det bl.a. om sundbøndernes aktion med at slukke for pumperne, at »denne opgaven dækker, for det begrænsede lokale område, som det angår, over et mindre lyst foretagende inden for dansk landbrug«.

Selve projektet blev betroet Rødbyingeniøren H.M. Markersen. Han var en af de få landvindingskyndige, der kunne måle sig med Hedeselskabet.

Vandet stiger

Den omfattende renovering af hele afvandingsanlægget gav gode resultater. Efter de magre og problemfyldte

år fulgte nu 30-40 år med høje indtægter til sundbønderne, der havde stor succes med specialafgrøder på den frugtbare sundbund. Også Anden Verdenskrig indvarslede gode tider for sundbønderne, såvel som for hele det danske landbrug. Man tjente tykt på at eksportere fødevarer til Tyskland til skyhøje priser.

Men tidens tand gnavede uanfægtet videre, og naturens egne processer gik deres ubønhørlige gang.

Når vand pumpes bort, begynder de organiske humusjorde at forbrænde, hvorefter de synker sammen og bliver til mineraljord. År for år sætter terrænet sig i de tørlagte søer, og Kolindsund var ingen undtagelse.

I sensommeren 1981 var sætningerne kommet så vidt, at sundbønderne krævede katastrofehjælp efter en regnfuld sommer, der havde druknet deres afgrøder. Visse steder havde jorden sat sig mere end to meter, og der stod vand på markerne både inden for og uden for kanalerne.

I 1984 diskuterede Århus amtsråd fremtiden for Kolindsund. Tanken om en anden anvendelse af det store afvandingsområde blev præsenteret ved den lejlighed, men amtsrådet besluttede, at man ikke ønskede at bidrage til en genetablering af fordums sø. Sundbønderne var på ingen måde parat til at indstille landbrugsdriften.

Efter rådgivning fra Hedeselskabet

byggede man i 1988 endnu en pumpestation. Den skulle genskabe dræningen på de lavest liggende arealer, hvor der forekom konstante oversvømmelser. Pumpestationen ligger der stadig og pumper, men den løste ikke problemerne.

Pumpedybden er i dag øget fra de oprindelige 2,6 meter til 5 meter.

Kontante konfrontationer

Da Folketinget vedtog Vandmiljøplan II i foråret 1998, der bl.a. forudsatte gendannelse af 16.000 hektar våde enge, skiftede Århus amt holdning til Kolindsunds fremtid. I et debatoplæg fra oktober samme år medtog man Kolindsund som »muligt område« for etablering af våde enge.

Til trods for at de 14 aktive landmænd, der var tilbage i det afvandede område, kunne slippe af med de mest marginale arealer i sundet, var de stadig ikke interesserede.

I januar 1999 skrinlagde amtet planerne om våde enge, og året efter imødekom man en ansøgning fra sundbønderne, der ønsker frit slag til at vedligeholde afvandingskanalerne, som det passede bedst for dem i forhold til en effektiv afvanding.

Hist og her baner en lille bæk eller en kilde sig vand ned over de udtørrede marker i sundet. Omkring disse kildevæld er der opstået små naturlokaliteter.

Danmarks Naturfredningsforening protesterer, da der reelt var tale om at ændre vandløb med status som laksefiskevand til status som afløbsrender for drænvand.

Da landmændene i efteråret 2001 gravede kanalerne dybere og bredere for at komme af med endnu mere vand, protesterede naturfredningsforeningen igen. Der var tale om en lodret ulovlighed, mente man, som Århus amt ikke bare kunne se gennem fingrene med. Amtet burde kræve de ulovligt uddybede vandløb retableret.

Sagen havde den pikante detalje, at Århus amt årligt betalte 600.000 kr. i tilskud til vedligeholdelse af vandløb og afvandingskanaler i Kolindsund, så amtets skatteborgere havde selv finansieret en god del af de påståede ulovligheder.

Sideløbende med denne sag indledte sundbønderne og deres talsmand en anden konfrontation med amtet. Den gjaldt målsætningerne for de tre væsentligste vandløb i området.

Selv om amtet betalte for vedligeholdelsen af vandløbene og var administrerende myndighed for vandløbsloven, hævdede lodsejerne, at amtet ikke kunne bestemme målsætningen. Man hævdede, at den gamle Kolindsund-afvandingslov fra 1934 skulle stå over vandløbsloven, men den tolkning afviste amtet pure.

Derefter gik der storpolitik i sagen. Lodsejerne kontaktede den daværende miljøminister Hans Chr. Schmidt (V), der lovede at hjælpe. Der indkaldtes til møde hos ministeren, som tilbød at sende sagen til vurdering hos Kammeradvokaten, samtidig med at den blev overdraget til den daværende formand for folketingets miljøudvalg, Eyvind Vesselbo (V), der var valgt til folketinget i Århus-kredsen.

Vesselbo indkaldte Århus amt og lodsejerne samt fødevareministeriet til et forsoningsmøde hos Skov- og Naturstyrelsen i København, men der var ikke noget at komme efter. Kammeradvokaten gik stik imod lods ejerne og afviste pure deres påstande.

Men til trods for at sundbønderne fik klar besked om, at landets vandløbslove også gælder i Kolindsund,

Det opdyrkede Kolindsund ligger opdelt i stramme markblokke uden dikkedarer som levende hegn, vandhuller eller skæve hjørner. Af samme grund er biodiversiteten i det kæmpestore område ganske beskedent. Foto: Morten Barker.

og at den gamle anlægslov ikke står over anden lovgivning, nægtede de at bøje sig. Med bistand fra en jurist, der mente det samme som dem, insisterede sundbønderne på at få sagen afprøvet i retten.

Efter flere klagesager og diverse afgørelser – og nedlæggelsen af Århus amt midt i det hele – faldt sagen alligevel ud til sundbøndernes fordel. Målsætningen i nord- og sydkanalen blev nedgraderet og med den særlige krølle, at vandløbene blev omfattet af

vandløbslovens bestemmelser om erstatningsvandløb, som var anlagt med det særlige formål for øje, nemlig at aflede vand. Dette betød, at vandløbene ikke længere skulle vedligeholdes med miljøet i centrum, men med overvejen- de fokus på afledning af drænvand.

Klimagasser og kvotepriser

Kolindsund anvendes i dag til korn- og frøavl, specielt rapgræs, og avlen sker overvejende fra de over 100 hek-

tar store gårde ude i Kolindsund, der siden 1920'erne har været selvejer-gårde. Jordboniteterne er domineret af brun ferskvandsdyndjord omgivet af en zone med blåligt marint dynd og strandsand. Dyndjorderne er frugt-bare, men sætter sig.

Dræning og dyrkning af den gamle søbund har mineraliseret en del af det organiske materiale, der blev aflejret i søens og fjordens tid. Bønderne scorede en hurtig gevinst ved at dyrke frøgræs på frøgræs, indtil humuslaget var brændt af. Imidlertid har denne ensidige udnyttelse medført terræn-ændringer i store dele af sundet, og har gennem tiden betydet større og større pumpedybder for at kunne tørholde arealerne.

Sætninger i dele af dyrkningsjorden har i de seneste år skabt diskussion om en genetablering af den store sø som et erhvervsfremmeprojekt for Djursland, og her kommer udledningen af klimagasser ind i billedet.

Det samlede udslip på 55.860 tons CO₂/år svarer til udledningen fra det almindelige elforbrug i ca. 28.000 husstande (= 112.000 personer).

Til yderligere sammenligning vil udledningen af drivhusgasser fra det almindelige elforbrug fra samtlige borgere i Norddjurs og Syddjurs Kommune (78.000 indbyggere) skønsmæssigt udgøre 39.000 tons CO₂/år,

hvilket illustrerer, at CO₂-udledningen fra Kolindsund er meget væsentlig.

Udledningen af drivhusgasser kan også betragtes ud fra en økonomisk synsvinkel via kvotepriserne på CO₂, er det blevet påpeget. På grund af finanskrisen er kvoteprisen for tiden lav, ca. 10 Euro/ton, hvilket svarer til, at udledningen fra Kolindsund har en kvotemæssig omkostning på ca. 4 mill. kr./år eller 1.600 kr./hektar. På sigt forventes kvoteprisen at stige til omkring 100 Euro/ton, svarende til ca. 40 mill. kr./år for hele Kolindsund eller 16.000 kr./hektar/år.

Drikkevand i farezonen

Der er i tidens løb gennemført forskellige undersøgelser af grundvandsforholdene i Kolindsund–Grenå-området. Det er imidlertid karakteristisk, at meget få af disse undersøgelser har omhandlet grundvandsforhold, vandbalance og saltvandsindhold i selve Kolindsund. De har i højere grad haft fokus på muligheder og begrænsninger i at udnytte grundvandsressourcerne nord og syd for sundet.

En væsentlig problemstilling for selve Kolindsund er det salte grundvands beliggenhed i undergrunden. Ud fra det nuværende vidensniveau er der således grund til at antage, at det salte grundvand på et tidspunkt vil

KOLINDSUND

– et stykke Djursland fortæller danmarkshistorie

BOGEN om Kolindsund er skrevet. Den udkom allerede i 1980 som resultatet af et forskningsprojekt under Djurslands Museum i Grenå. I 21 kapitler fortælles sundets historie med den absolutte hovedvægt lagt på det store tørlægningsprojekt, men med udviklingen beskrevet helt frem til 1980. Der er en del illustrationer i bogen, endda fotografier fra tidernes morgen, men desværre af en yderst ringe kvalitet.

kunne true dyrkningslagene i sundet. Det vil formentlig også på sigt kunne true den regionale drikkevandsforsyning til især Grenå by.

Det er påvist, at der overalt på det østlige Djursland er salt i grundvandet i varierende dybde.

I en undersøgelsesboring nord for Skindbjerg er dybden til det salte grundvand målt til ca. 70 meter under DNN. I Kirialboringen nærmere Kolindsund findes saltvandet ca. 50 meter under DNN, mens saltvandet ved Enslev bryder frem i en kilde ved indløbskanalen til pumpestationen. Det er imidlertid usikkert, om dette saltvand stammer fra overfladenære jordlag fra Littorinahavet, eller om der er tale om opstigende saltvand fra undergrunden.

Dybden til det salte grundvand er helt overvejende bestemt af forskellen i vægtfylde mellem salt og fersk grundvand. En håndregel siger, at en meter fersk grundvand over havniveau vil presse det salte grundvandsspejl 40 meter ned.

Det salte grundvandsspejl påvirkes imidlertid af andre faktorer som f.eks. pumpning (vandindvinding eller grundvandssænkning) og tidevands-effekten fra havet. Især tidevands-effekten fra Kattegat vurderes at være stor, hvorfor klimaforværringen med stigende havspejl til følge bør medtages i de videre overvejelser.

Den nuværende sænkning af grundvandet i Kolindsund, hvor vandspejlet i midterkanalen er sænket til 3-4 meter under DNN, må derfor – med den

Alt er trimmet og velholdt, drænet, gødsket og sprøjtet, så den grønne farve næsten hviner i øjnene. Udtrykket "landbrugsørken" passer vældig godt på det udtørrede Kolindsund, vil mange nok mene. Her er der ikke meget naturindhold tilbage. Foto: Morten Barker.

Så snart man kommer uden for landkanalen og bevæger sig op på skrænterne omkring sundet, vender mangfoldighed, idyl og biodiversitet straks tilbage.

viden vi har i dag – anses for kritisk i forhold til opstigende saltvand. Det mener de kommunale eksperter. Det skyldes en formodning om, at dræningen af Kolindsund kontinuerligt tærer på den overliggende »pude« af fersk grundvand, der kontrollerer det dybtliggende saltvand.

Tidshorisonten for et eventuelt saltvandsgennembrud i Kolindsund kan ikke forudsiges ud fra det nuværende datagrundlag, men risikoen er yderst reel, mener man.

Grib chancen, Djursland!

Visionen om at genskabe det udtørrede Kolindsund som et storslået

egnsudviklingsprojekt for hele Djursland er i dag tættere på en virkeliggørelse end nogensinde tidligere. Gennem mere end 10 år har interessegrupper, som f.eks. Kolindsunds Venner, målrettet arbejdet på at fremme debatten om sundets bæredygtige fremtid.

I dag ser borgmestrene i begge kommuner positivt på visionen, og det samme gælder en lang række politikere. Alle er enige om, at området rummer et overvældende potentiale som bosætningsområde, som naturlokalitet og som turistmål i international klasse.

Mange mener, at mulighederne for turisme vil være fuldt ud på højde med

det meget vellykkede Skjernå Naturprojekt, der allerede i dag tiltrækker mere end 100.000 besøgende om året.

Genskabes Kolindsund i sin fulde udstrækning som en lavvandet kæmpesø med småøer, lavvandede vige og områder med udstrakte rørskove, så bliver der tale om en attraktion i samme internationale klasse som den unikke Hornborgasjön i Sverige og det verdensberømte vådområde, Coto Donana, i Sydspanien.

Nok så vigtigt er det at fremhæve de enestående muligheder for et attraktivt fremtidsmiljø for bosætning og erhverv, som beskrevet i flere undersøgelser, bl.a. fra Arkitektskolen Århus. En ny sø på 2500 hektar vil sagtens kunne bære to-tre helt nye landsbysamfund, som sammenkoblet med en effektiv infrastruktur vil tiltrække tusinder af aktive familier med vellønnede jobs i både Århus og Randers.

Alene anlægsfasen, hvor en ny sø tilrettelægges, vil skabe flerårig beskæftigelse for jordarbejdere og entreprenører, og efterfølgende vil bosætning og nye erhvervsaktiviteter betyde en særdeles velkommen saltvandsindsprøjtning til både kommunekasse og jobmarked. Fra andre projekter er der velkendt, at grundværdierne stiger markant, når der genoprettes naturområder.

KILDER

Forfatterens besøg på lokaliteten i årene 2005-2010, bl.a. 29. juni 2005 og 18. april 2010.

Flou, B., B. Kjær & J. Thorndahl m.fl.: Kolindsund – et stykke Djursland fortæller danmarkshistorie. P.S. Johnsen, Grenaa 1980.

Illustreret Tidende: Kolindsunds Tørlægning. Nr. 780, 6. september 1874, 15. årg.

Nielsen, Lisbeth, Anna Bodil Hald og Bent Rasmussen: »Naturplan for Kolindsund Pumpelag«. http://ferv.fvm.dk/Naturplan_for_pumpelaget_Kolindsund.aspx?ID=38827

Nielsen, Marie Lyster: »Kulturlandskabsudvikling Kolindsund«. Scenarier for kolindsund som rekreativt landskab. Afgang forår 2008. Institut II By & Landskab. Arkitektskolen Århus.

www.kolindsund.dk/

www.kolindsund.odeum.com/

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet i Kolindsunds vestlige del, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 152 fuglearter, som er registreret fra **Kolindsund vestlige del**, pr. 24. november 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(91/452)	Fiskeørn	(4/4)	Huldue	(8/17)	Havesanger	(2/2)
Skarv	(38/173)	Tårnfalk	(289/835)	Ringdue	(156/8913)	Munk	(6/12)
Sølvhejre	(1/1)	Aftenfalk	(2/2)	Tyrkerdue	(3/4)	Gransanger	(14/27)
Fiskehejre	(271/1319)	Dværgfalk	(10/10)	Gøg	(15/19)	Løvsanger	(9/17)
Hvid Stork	(4/24)	Lærkefalk	(1/1)	Natugle	(3/4)	Fuglekonge	(1/1)
Knopsvane	(131/761)	Vandrefalk	(40/42)	Mosehornugle	(1/1)	Sumpmejse	(10/12)
Pibesvane	(29/214)	Agerhøne	(59/395)	Mursejler	(7/58)	Topmejse	(1/1)
Sangsvane	(410/42914)	Vagtel	(10/17)	Isfugl	(16/18)	Sortmejse	(2/2)
Sædgås	(18/107)	Fasan	(57/163)	Stor Flagspætte	(10/11)	Blåmejse	(24/59)
Kortnæbbet Gås	(7/7)	Grønbenet Rørhøne	(23/40)	Sanglærke	(139/7305)	Musvit	(26/62)
Blisgås	(11/18)	Blishøne	(55/1358)	Digesvale	(3/28)	Spætmejse	(11/14)
Grågås	(47/1784)	Trane	(5/7)	Landsvale	(52/3380)	Træløber	(6/18)
Indisk Gås	(2/2)	Strandskade	(27/84)	Bysvale	(21/885)	Stor Tornskade	(8/9)
Canadagås	(110/14557)	Lille Præstekrave	(3/7)	Skovpiber	(1/1)	Skovskade	(19/35)
Nilgås	(1/1)	Stor Præstekrave	(8/25)	Engpiber	(30/684)	Husskade	(95/351)
Gravand	(90/1497)	Pomeransfugl	(2/2)	Bjergpiber	(2/2)	Nøddekrige	(1/2)
Mandarinand	(3/6)	Hjejle	(242/254477)	Gul Vipstjert	(5/31)	Allike	(92/17028)
Pibeand	(21/499)	Strandhjejle	(5/19)	Bjergvipstjert	(4/8)	Råge	(87/10298)
Knarand	(1/5)	Vibe	(289/61775)	Hvid Vipstjert	(53/774)	Sortkrage	(3/5)
Krikand	(21/955)	Islandsk Ryle	(1/2)	Silkehale	(8/350)	Gråkrage	(245/17338)
Gråand	(127/4307)	Dværgryle	(2/3)	Vandstær	(4/4)	Ravn	(80/322)
Atlingand	(6/15)	Temmincksryle	(2/12)	Gærdesmutte	(14/22)	Stær	(179/53401)
Skeand	(15/86)	Krumnæbbet Ryle	(2/8)	Jernspurv	(5/6)	Gråspurv	(1/50)
Taffeland	(7/54)	Almindelig Ryle	(8/14)	Rødhals	(4/4)	Skovspurv	(10/45)
Troldand	(10/69)	Brushane	(13/178)	Nattergal	(12/37)	Bogfinke	(54/603)
Hvinand	(4/19)	Dobbeltbekkasin	(37/201)	Husrødstjert	(1/1)	Kvækerfinke	(10/8357)
Stor Skallesluger	(24/69)	Skovsneppe	(2/2)	Rødstjert	(1/1)	Grønirisk	(25/874)
Hvæpsevåge	(2/3)	Storspove	(2/2)	Bynkefugl	(12/32)	Stillits	(27/249)
Sort Glente	(2/2)	Rødben	(11/21)	Stenpikker	(19/37)	Grønsisken	(15/229)
Rød Glente	(42/123)	Hvidklire	(10/99)	Solsort	(25/89)	Tornirisk	(23/797)
Havørn	(2/3)	Svaleklire	(17/53)	Sjagger	(74/8719)	Bjergirisk	(16/1499)
Rørhøg	(53/101)	Tinksmid	(3/100)	Sangdrossel	(5/14)	Lille Korsnæb	(1/6)
Blå Kærhøg	(237/305)	Mudderklire	(8/21)	Vindrossel	(16/438)	Dompap	(13/28)
Hedehøg	(1/1)	Hættemåge	(98/7873)	Misteldrossel	(2/8)	Kernebider	(3/8)
Duehøg	(7/7)	Stormmåge	(120/17268)	Græshoppesanger	(5/8)	Snepurv	(27/3984)
Spurvehøg	(44/59)	Sildemåge	(15/185)	Kærsanger	(9/25)	Gulspurv	(109/1723)
Musvåge	(387/1735)	Sølvmåge	(74/2208)	Rørsanger	(6/22)	Rørspurv	(22/77)
Fjeldvåge	(75/105)	Svartbag	(7/26)	Tornsanger	(11/40)	Bomlærke	(250/18685)

Herunder ses en oversigt over de 5 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Kolindsund vestlige del**, pr. 24. november 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Hare	(5/11)	Mink	(1/1)	Brud	(1/1)	Rådyr	(27/151)
Ræv	(3/3)						

Herunder ses en oversigt over de 125 fuglearter, som er registreret fra **Kolindsund østlige del**, pr. 24. november 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(5/17)	Agerhøne	(10/92)	Digesvale	(2/23)	Topmejse	(2/2)
Toppet Lappedykker	(1/3)	Fasan	(7/15)	Landsvale	(6/413)	Sortmejse	(1/1)
Skarv	(1/1)	Grønbenet Rørhøne	(5/8)	Bysvale	(2/14)	Blåmejse	(7/19)
Fiskehejre	(26/59)	Blishøne	(5/194)	Engpiber	(4/138)	Musvit	(11/25)
Knopsvane	(17/48)	Trane	(1/9)	Hvid Vipstjert	(6/25)	Spætmejse	(6/9)
Pibesvane	(27/626)	Strandskade	(5/8)	Silkehale	(1/2)	Træløber	(3/4)
Sangsvane	(101/8432)	Lille Præstekrave	(1/1)	Gærdesmutte	(10/17)	Skovskade	(4/5)
Sædgås	(5/9)	Pomeransfugl	(4/4)	Jernspurv	(2/3)	Husskade	(12/33)
Blisgås	(1/2)	Hjejle	(34/24116)	Rødhals	(6/12)	Allike	(11/394)
Grågås	(4/663)	Vibe	(44/11798)	Nattergal	(3/15)	Råge	(9/518)
Snegås	(1/1)	Almindelig Ryle	(1/8)	Rødstjert	(1/1)	Gråkrage	(34/1422)
Canadagås	(12/2249)	Brushane	(2/12)	Bynkefugl	(1/1)	Ravn	(8/29)
Gravand	(16/213)	Enkeltbekkasin	(2/4)	Stenpikker	(6/38)	Stær	(24/1998)
Pibeand	(2/36)	Dobbeltbekkasin	(7/31)	Solsort	(9/18)	Gråspurv	(1/70)
Krikand	(2/28)	Rødben	(2/5)	Sjagger	(6/209)	Skovspurv	(3/10)
Gråand	(15/213)	Hvidklire	(1/1)	Sangdrossel	(1/2)	Bogfinke	(11/61)
Taffeland	(1/14)	Svaleklire	(3/26)	Vindrossel	(4/330)	Kvækerfinke	(4/2621)
Troldand	(3/17)	Mudderklire	(1/1)	Græshoppesanger	(2/7)	Grønirisk	(4/20)
Hvinand	(3/3)	Hættemåge	(5/728)	Sivsanger	(1/1)	Stillits	(5/58)
Stor Skallesluger	(7/25)	Stormmåge	(18/5475)	Kærsanger	(3/13)	Grønsiken	(5/26)
Rød Glente	(9/31)	Sildemåge	(2/20)	Rørsanger	(6/17)	Tornirisk	(3/33)
Rørhøg	(11/16)	Sølvmåge	(11/331)	Gulbug	(1/1)	Bjergirisk	(3/245)
Blå Kærhøg	(16/19)	Svartbag	(1/10)	Gærdesanger	(1/1)	Dompap	(4/14)
Duehøg	(2/2)	Huldue	(1/18)	Tornsanger	(3/29)	Kernebider	(1/7)
Spurvehøg	(5/5)	Ringdue	(20/364)	Havesanger	(1/12)	Lapværting	(1/1)
Musvåge	(47/154)	Tyrkerdue	(1/1)	Munk	(2/3)	Snepurv	(2/8)
Fjeldvåge	(7/8)	Gøg	(4/5)	Gransanger	(5/20)	Gulspurv	(9/132)
Fiskeørn	(2/2)	Mosehornugle	(2/2)	Løvsanger	(3/10)	Rørspurv	(4/5)
Tårnfalk	(33/52)	Mursejler	(1/4)	Fuglekonge	(5/20)	Bomlærke	(39/3358)
Dværgfalk	(2/2)	Isfugl	(8/9)	Broget Fluesnapper	(1/1)		
Lærkefalk	(1/1)	Stor Flaspætte	(5/5)	Skægmejse	(1/5)		
Vandrefalk	(3/5)	Sanglærke	(27/948)	Sumpmejse	(7/9)		

Herunder ses en oversigt over de 2 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Kolindsund østlige del**, pr. 24. november 2011. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Odder	(1/1)	Rådyr	(4/16)
-------	-------	-------	--------

Plantelivet i Kolindsund

TBU 22b/21: Kolindsund

Gennem tilsanding blev udløbet fra det langstrakte Kolindsund lukket i forrige århundrede, og området forvandlede til en ferskvandssø. I 1872 påbegynd-

tes afvanding. Herved skabtes omkring 2400 ha. landbrugsjord. Nord og syd for Kolindsund ligger en afvandingskanal, der fører vand ud i Kattegat gennem Grenå Å. De laveste dele omkring

Midterkanalen ligger mellem en og to meter under havniveau. Den tidligere havbund rummer intensivt opdyrkede marker. Herfra kendes Strand-Svingel, fra Næsgård Hiera-

cium semicaesium(o) og Fransk Høgeskæg(o) samt Finbladet Svingel i Næsgård Plantage.

Lokalitetskode: + S-B III r

Kilder: se Wind 1990.